

PETROS VRAILAS-ARMENES

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ
ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΤ'Α Α.
FOUILLÉE

Petros Vrailas-Armenes

**Η φιλοσοφία του
Σωκράτους κατά Α. Fouillée**

«Public Domain»

Vrailas-Armenes P.

Η φιλοσοφία του Σωκράτους κατά A. Fouillée / P. Vrailas-Armenes — «Public Domain»,

Содержание

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ	10
ΒΙΒΛΙΟΝ Α'.	12
Κонец ознакомительного фрагмента.	18

Petros Vrailas-Armenes

Η φιλοσοφία του Σωκράτους κατά Α. Fouillée

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εκ των ολίγων λέξεων, ας προετάξωμεν των προ δύο ετών δημοσιευθεισών διατριβών περί της κατά Α. Fouillée Φιλοσοφίας του Πλάτωνος, γνωστόν γίνεται, και πόσην υψηλήν θέσιν ήδη κατέχει ο νέος ούτος καθηγητής μεταξύ των ιστορικών της Ελληνικής φιλοσοφίας, και ότι, εκτός του προμνησθέντος σοφού και καλού έργου, και έτερον φιλοπόνημα αυτού περί Σωκράτους, θεωρουμένου προ πάντων ως μεταφυσικού, εβράβευσεν η εν Παρισίοις των ηθικοπολιτικών επιστημών Ακαδημία. Ίνα δε καταδείξωμεν πόσον το θέμα τούτο του ακαδημαϊκού διαγωνίσματος είναι σπουδαίον και τινη τρόπον ανέπτυξεν αυτό ο κ. Fouillée διά του διτόμου συγγράμματος, ου την ακριβή και σύντομον ανάλυσιν έχει ο αναγνώστης εν τη επομένη διατριβή, επιτραπήτω ημίν ν' αναφέρωμεν χωρία τινά της εκθέσεως ην περί αυτού υπέβαλεν εις την Ακαδημίαν ο του φιλοσοφικού τμήματος εισηγητής κ. Vacherot, και ήτις εγένετο δεκτή παμψηφεί και άνευ αντιρρήσεων. «Αρκεί να είναι τις ενήμερος των καθ' ημάς ιστορικών μελετών, λέγει ο κ. Vacherot, ίνα πεισθή ότι σπουδαίον κενόν υπήρχεν εν τη ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας. Ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, οι Αλεξανδρινοί εγένοντο διαδοχικώς αντικείμενον επιπόνων και σοφών ερευνών· αλλ' ο φιλόσοφος όστις, κατά την μαρτυρίαν της ιστορίας, έδωκε την πρώτην ώθησιν εις την μεγάλην φιλοσοφικήν κίνησιν ήτις άρχεται διά του ελέγχου των σοφιστών και τελευτά δια των Αλεξανδρινών, ο Σωκράτης, διέμενε *μυστήριον*, εάν ουχί κατά τον βίον και την στολήν αυτού, τουλάχιστον κατά την διδασκαλίαν και ιδίως, το υψηλότερον και βαθύτερον μέρος αυτής, την μεταφυσικήν. Ήτο άρα απλούς αντίπαλος των σοφιστών αντιτάσσων μετριόφρονα αλλ' ασφαλή μέθοδον εις τας επιδείξεις της ψευδούς αυτών διαλεκτικής και της απατηλής ρητορικής των, και ανασκευάζων δι' αταράχου ορθονοίας τας εκ παρανοήσεων λογομαχίας και παραδοξολογίας αυτών; ήτο μόνον σοφός ελεγκτής της κουφότητος και αεικινήσιας της τότε Αθηναϊκής κοινωνίας διδάσκων δια του βίου και του θανάτου αυτού την εν τη αρετή ειρήνην της συνειδήσεως, μέγας ηθικολόγος αναγαγών εις την μελέτην του ανθρώπου και εις την των ηθών επιστήμην την φιλοσοφίαν αποπλανηθείσαν έως τότε διά της οηματικής προσπαθείας της καθολικής εξηγήσεως του παντός ή, τέλος, παρά τα αναντίρρητα τούτα πλεονεκτήματα, έχει ο Σωκράτης και ανωτέραν, ει και ήττον φανεράν, αξίαν, ως μεταφυσικός, διδάξας, και κατά την υψηλήν ταύτην θεωρίαν, τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλην και αυτούς τους στωικούς; . . . Πρόβλημα τόσον μάλλον δύσκολον, όσον ο Σωκράτης ούτε ένα στίχον έγραψε περί της διδασκαλίας του, ην διέσωσαν ημίν ποικίλαι και ενίοτε αντιφατικά μαρτυρία, και εισέτι τόσω σκοτεινόν, μετά τοσαύτας περί της Ελληνικής φιλοσοφίας μελέτας, ώστε η ζήτησις της μεταφυσικής του Σωκράτους παρίσταται και την σήμερον εις το πνεύμα εμβριθών και σοφών τινων κριτικών ως ιστορική παραδοξολογία. – Μετά το διαγώνισμα, ο εκλήθητε να δικάσητε, η παραδοξολογία αύτη απέβη σαφής και αναντίρρητος αλήθεια. Ο μεταφυσικός, τέλος, εφάνη, διεσκεδάσθη η ιστορική πρόληψις καθ' ήν ο Σωκράτης δεν ήτο ή διαλεκτικός και σοφός ηθικολόγος, και ευρίσκομεν εν αυτώ αληθή και μέγαν μεταφυσικόν και τον πατέρα πασών των τοσούτων μεταφυσικών σχολών αίτινες πληρούσι την δευτέραν και αυτήν την τρίτην περίοδον της ελληνικής φιλοσοφίας». Λαλών δε περί του βραβευθέντος πονήματος επιλέγει ο εισηγητής: «Ενόησαμεν πόσον υψηλόν άμα δε και βαθύ είναι το πνεύμα του συγγραφέως, τολμηρόν και στερεόν εν ταυτώ, αυστηρόν και αποδεικτικόν κατά τας αναλύσεις και επικρίσεις, και αποφασιστικόν κατά τα συμπεράσματα. . . . Καίπερ μετ' αυστηράς προσοχής, και, δυνατόν ειπείν, μετά δυσπιστίας εξετάσαντες το έργον του, ουδέποτε εύρομεν αυτόν επί παρανοήσει ή

επί ανακριβεία επιλήψιμον, και αν ενίοτε η ερμηνεία αυτού υπερτείνει τα όρια του γράμματος, είναι σχεδόν πάντοτε πιστή εις το πνεύμα και την ουσίαν της σωκρατικής διδασκαλίας . . . και ου μόνον αποδίδει εις τον Σωκράτην παν ό,τι τω ανήκει, αλλά καταδείξας αυτόν αληθή διδάσκαλον του Πλάτωνος και του Αριστοτέλους και αληθή αρχηγέτην πάσης της μέχρι της σήμερον πνευματικής φιλοσοφίας, ουδέν αφαιρεί της πρωτοτυπίας των αμέσων μαθητών αυτού, και ανευρίσκων εν τη μεθόδω και διδασκαλία του Σωκράτους την ρίζαν των υψηλών θεωριών του Πλάτωνος καταδεικνύει ουχ ήττον σαφώς πού τελειώνει το έργον του διδασκάλου και άρχεται το του περικλεούς μαθητού εν τη κοινή επεξεργασία της μεγάλης μεταφυσικής ήτις φέρει τούτου το όνομα».

Ενομίσαμεν λοιπόν ότι εις συμπλήρωσιν και διαφώτισιν των περί Πλάτωνος διατριβών ωφείλομεν και του δευτέρου τούτου έργου του κ. Fouillée να επιχειρήσωμεν την ανάλυσιν, κατά την αυτήν *μέθοδον* καθ' ήν και το πρώτον εξεθέσαμεν, εξάγοντες και τούτου την ουσίαν εκ των πλουσιωτάτων αναπτύξεων εν αίς, διά προσεκτικής μελέτης και παραθέσεως των κειμένων, δι' αυστηράς και οξυδερκούς κρίσεως και ενίοτε δι' ελλόγων και πιθανωτάτων εικασιών, όλον καταφαίνεται το μεγαλείον του δαιμονίου πνεύματος του μεγάλου τούτου διδασκάλου και ενδόξου μάρτυρος της φιλοσοφικής αληθείας, ώστε δυνατόν ειπείν, ότι, εν ώ μέχρι τούδε είχομεν κοιμιάς και μάλλον ή ήττον ακριβείς προτομάς του Σωκράτους, μόνον διά της θαυμαστής τέχνης του νέου τούτου κριτικού πλήρης και έρρυθμος και τηλαυγής ο ανδριάς αυτού απεκαλύφθη. Ποία ήτο η κατάσταση του ελληνικού πνεύματος, και ιδίως της εν Ελλάδι φιλοσοφίας, ότε ανεφάνη ο Σωκράτης, τίни τρόπον η διδασκαλία αυτού συνάπτεται προς τας προηγουμένας σχολάς, ποία η δι' αυτού εισαχθείσα νέα μέθοδος και νέα αρχή, πόσον αύται ήσαν γόνιμοι, πώς παρήγαγον τας επομένας του Πλάτωνος και του Αριστοτέλους λογικάς, ηθικάς και μεταφυσικάς θεωρίας, και οποίαν εξήσκησαν επί της αρχαίας, της μέσης και της νέας φιλοσοφίας επιρροήν μέχρι των καθ' ημάς χρόνων, πάντα ταύτα εκτίθενται σαφώς και ευμεθόδως εν τω περί ου ο λόγος πονήματι, και συγκεφαλαιούνται μετά θαυμαστής ακριβείας και συντομίας εν τω συμπεράσματι αυτού. Προτιθέμενοι να προσφέρωμεν εις τους εραστάς της φιλοσοφίας οιονεί την μικρογραφίαν της μεγάλης ταύτης εικόνας, επροσπαθήσαμε ουδέν ήττον και ευκρινώς να διαγράψωμεν τα διάφορα αυτής μέρη, και ζωηρούς να διατηρήσωμεν εν εκάστω αυτών τους κυρίους χαρακτήρας, όπως εκ πρώτης επιβολής κατίδη ο αναγνώστης το τε σύνολον και τα καθ' έκαστα, και ευκολώτερον εγχαράξη εν τη μνήμη το ουσιώδες εξαγόμενον της ιστορικής ταύτης ερεύνης, ως οδηγόν αλάνθαστον εις τας περαιτέρω μελέτας.

Αν πάσα η προ του Σωκράτους φιλοσοφία εν Ελλάδι ανάγεται, κατά τον Ρίττερ, εις την διά του μηχανισμού ή διά του δυναμισμού εξήγησιν των *φαινομένων του κόσμου*, και αν εις την μηχανικήν ή φυσικήν δύναμιν ο Σωκράτης αντικατέστησε την αρχήν του τελικού αιτίου, ήτοι την έννοιαν του προς ον όρου εκάστου όντος ή του αγαθού αυτού, εξηγών ούτως, ως λέγει ο ημέτερος συγγραφεύς, και αυτήν την ύπαρξιν του κόσμου διά της αγαθότητος αυτού, επόμενον ήτο να επιδοθή εις την ακριβή ζήτησιν του τέλους τούτου και εις τον θετικόν αυτού προσδιορισμόν, και πιστεύων ότι παν το οπωσδήποτε υπάρχον πρός τι τέλος υπάρχει, και ότι το τέλος τούτο είναι το αγαθόν αυτού, ν' ανέλθη, ένθεν μεν εις την έννοιαν του θέτοντος το τέλος τούτο ως νόμον των όντων, ένθεν δε εις την αρμονίαν και την ενότητα των καθ' έκαστα τελών εν τινι ανωτάτω τέλει και υψίστω αγαθώ, προς ο τείνει ο κόσμος, τουτέστιν, εν τη αρχή της τελεότητος να συμπεριλάβη και την αρχήν της αιτιότητος, διότι μόνος ο ποιών δύναται και να ορίση το τέλος του ποιουμένου, και εξ αμφοτέρων των αρχών τούτων ν' ανυψωθή εις την έννοιαν του Θεού και της επί του κόσμου προνοίας του, ό εστιν εις αυτόν τον κολοφώνα της μεταφυσικής επιστήμης. Γνωστόν δε είναι ότι εκ των δύο τούτων αρχών συνίσταται η κατά Λεϊβνίτιον αρχή του αποχρώντος λόγου, δηλ. αυτός ο λόγος, ο εξηγών την ύπαρξιν και τον νόμον των όντων. Εκ τούτου έπεται ότι και η τρίτη λογική αρχή, ή της ταυτότητος ή της αντιφάσεως καλουμένη, και μεταξύ των δύο άλλων ισταμένη, και έτι μάλλον συνάπτουσα αυτάς προς αλλήλας, είναι αναγκαία αυτών συνέπεια, διότι αν

αίτιον και τέλος υπάρχει παντός υπάρχοντος, άρα τούτα δεν δύνανται να ήναι άλλως ή ως είναι, δεν δύνανται δηλαδή εν ταυτώ και κατά τα αυτά να ήναι και να μη ήναι. Εντεύθεν και ψυχολογική θεωρία εισδύουσα εις τα ενδότερα του ανθρωπίνου πνεύματος, εις αυτό το αγιαστήριον του λόγου, και λογική, διά της αρχής της ταυτότητος και του συνδυασμού των αιτίων, μέσων και τελών, παράγουσα και την εις γένη και είδη κατάταξιν, και τον ορισμόν, και τον εξαγωγικόν και επαγωγικόν συλλογισμόν, και κακολογία ταυτίζουσα τω αγαθώ το καλόν, και θεοσοφική διδασκαλία καθαρωτάτη, και ηθική προαγγέλλουσα και παρασκευάζουσα διά των ανθρωπίνων μέσων την θείαν ηθικήν του Χριστιανισμού, και συνεπάγουσα και εις εαυτήν υποτάσσουσα και την των νόμων και των πολιτειών επιστήμην, υπαγορεύουσα δε πλαγίως και την επιστήμην του καθολικού της ανθρωπότητος προορισμού, ήτοι την φιλοσοφίαν της ιστορίας. Και ούτω καθοράται πώς μία μεγάλη αλήθεια, ην πρώτος ανεκάλυψεν ο Σωκράτης, δύναται να γεννήση πάσας τας άλλας, μεθ' ών συνδέεται αναποσπάστως, πώς εν τη μικρά εκείνη γωνία του κόσμου ην κατώκουν οι ένδοξοι πρόγονοι ημών ετέθησαν αι βάσεις εφ' ών ανήγειραν οι αιώνες το μεγαλοπρεπές οικοδόμημα πάσης της μετέπειτα επιστήμης, και πόσω δίκαιος ήτο ο χρησμός ο αναγνωρίσας τον Σωκράτην α ν δ ρ ώ ν α π ά ν τ ω ν σ ο φ ώ τ α τ ο ν.

Και τώντι τι άλλο προτίθεται να μελετήση και διδάξη πάσα φιλοσοφία ειμή την φύσιν του ανθρωπίνου πνεύματος, τας σχέσεις αυτού προς την ύλην, τον ποιητήν του ανθρώπου και του κόσμου, την επ' αμφοτέρων πρόνοιαν αυτού, τους νόμους της διανοίας κατά τε την εύρεσιν και απόδειξιν του αληθούς και την ποίησιν του καλού, τους νόμους της θελήσεως κατά την πράξιν του αγαθού από του ατόμου, της κοινωνίας, της ανθρωπότητος; Και προς τι πάσαι αι άλλαι επιστήμαι, εάν δεν ηξεύρωμεν τι είμεθα, πόθεν ερχόμεθα, πού τείνομεν, πώς νοούμεν, τι οφείλομεν να πράξωμεν; Και ποία άλλη επιστήμη δύναται να μας διδάξη πάντα τούτα ειμή η διά της εσωτερικής παρατηρήσεως επιστήμη του πνεύματος, αν μόνον το πνεύμα γινώσκη τα του πνεύματος; και δεν είναι τώντι, γελοία η οίησις των θετικολόγων, οίτινες καταργούντες αυθαιρέτως πάσαν μεταφυσικήν περιορίζουν την επιστήμην εις την γνώσιν των αισθητών φαινομένων και της αναγκαίας αυτών διαδοχής, υπαγορεύουσι την συζήτησιν των πρώτων αιτίων και των ανωτάτων τελών, ό εστιν αυτήν την φιλοσοφίαν, και εις τούτην προσπαθούσι ν' αντικαταστήσωσι μόνας τας θετικές λεγομένας επιστήμας, εν ώ και η πρώτη βάσις των επιστημών τούτων, το αισθητόν φαινόμενον, μόνον διά της ψυχολογίας νοείται, και την μέθοδον αυτών μόνη η λογική παράγει και εγγυάται και γονιμοποιεί, και τας θεμελιωδεστέρας εννοίας, της δυνάμεως, του νόμου, του απείρου τόπου και χρόνου, ων ποιούνται χρήσιν κατά πάσαν στιγμήν, μόνον παρά της επιστήμης του πνεύματος λαμβάνουσα διότι δι' αυτής μόνον γινώσκονται και εξακριβούνται;

Την αρχήν της τελεότητος ο Σωκράτης θεώρει έμφυτον εν τω πνεύματι και εντεύθεν η *μαιευτική μέθοδος*, ην πρώτος επίσης μετεχειρίσθη, και εφήρμοσε θαυμασίως εις πάντα τα υπ' αυτού μελετηθέντα ζητήματα. Η μαιεύσις υποθέτει την εγκυμοσύνην και η ψυχή εγκυμονεί, ουχί διακεκρυμμένας και διατετυπωμένας επιστημονικάς ιδέας, αλλά καθολικάς τινας αρχάς, αίτινες δι' αυτό τούτο μένουσιν απροσδιόριστοι και άκαρποι ει μη γονιμοποιηθώσι διά της εφαρμογής αυτών εις τα εντός και εκτός ημών παρατηρούμενα γεγονότα. Γινώσκομεν λ. χ. ότι παν το υπάρχον προς τι τέλος υπάρχει, αλλά ποίον το ειδικόν τέλος τούτου ή εκείνου του όντος, τούτο δεν δύναται να μας διδάξη η *καθολική και απόλυτος αρχή της τελεότητος*, αλλ' η *προσεκτική* και έλλογος παρατήρησις είτε των εν ημίν είτε των εκτός ημών. Διά της ελλόγου ταύτης παρατηρήσεως διακρίνομεν την διάφορον φύσιν των όντων, και επομένως τα τέλη αυτών, κατανοούμεν την σχετικήν τούτων αξίαν, πώς δηλαδή τα κατωτέρω τέλη *υπηρετούσιν* ως μέσα προς τέλη ανώτερα, και τούτα πάλιν προς άλλα, και ούτω σχηματίζομεν την λογικήν και ηθικήν εν ταυτώ διαίρεσιν, ήτοι κατάταξιν των όντων εις είδη και γένη, αλλά άλλων ευρύτερα και περιεκτικώτερα, και εκ της κατατάξεως ταύτης ο ορισμός, ο εκ της φύσεως *του γένους* και της *διαφοράς του είδους* συνιστάμενος, και ο εξαγωγικός συλλογισμός, ο διά της υπαγωγής του ατόμου εις το είδος, ή τούτου εις το γένος, ή του

γένους εις άλλο ευρύτερον, δηλαδή, διά τινος μέσου όρου συνάπτοντος άλλον ελάσσονα πρός τινα μείζονα, αποδεικνύων την φύσιν εκείνου, διότι ό,τι αληθεύει περί του γένους αληθεύει εξ ανάγκης και περί του είδους και περί του ατόμου, καθώς, επί αφηρημένων εννοιών, εκ της γενικής αρχής αποδεικνύεται η αλήθεια της ειδικής συνεπειάς. Και αύτη μεν είναι η διά του εξαγωγικού συλλογισμού μαιεύσις του πνεύματος. Η δε διά του επαγωγικού είναι η από των επί μέρους άνοδος εις τα καθόλου, ό εστιν εις τα γένη και τας γενικάς αρχάς, διά της αφαιρέσεως των εις τα καθ' έκαστα κοινών χαρακτήρων, και της γενικεύσεως ήτοι της στενώσεως αυτών εν τινι γενική εννοία ή αρχή, εξ ης πάλιν η κατάταξις, ο ορισμός και η εξαγωγή, ώστε η κατιούσα αύτη διαλεκτική προϋποθέτει πάντοτε την ανιούσαν, είτε διά του πνεύματος ποιουμένην, είτε προϋπάρχουσαν εν τη φύσει αυτού και του κόσμου. Δεν είναι δε του παρόντος να αποδείξωμεν, ότι και ο επαγωγικός και ο εξαγωγικός συλλογισμός, εις τον αυτόν αναγόμενοι συλλογιστικόν τύπον, την αυτήν έχουσι καθ' ημάς οντολογικήν βάσιν και την αυτήν βεβαιότητα. Τοιαύτα είναι εν τοσούτω τα στοιχεία της Σωκρατικής μαιεύσεως και πάσης διαλεκτικής και φιλοσοφικής μεθόδου· η λογική κατάταξις, ο ορισμός, η εξαγωγή, η επαγωγή, ήτοι η εκ του λόγου και της παρατηρήσεως μόρφωσις της επιστήμης, και την μέθοδον ταύτην μετήρχετο ο Σωκράτης διαλεγόμενος, ερωτών, προτείνων απορίας, προκαλών απαντήσεις, και ούτως υποβοηθών τους μετ' αυτού συζητούντας εις την εκ της ψυχής αυτών γέννησιν της αληθείας. Τούτο δε ιδίως χαρακτηρίζει αυτόν, ότι θεωρών την λογικήν κατάταξιν εν ταυτώ και ηθικήν, όπερ ήτο φυσικόν, αφ' ού εκ της ηθικής ζητήσεως του τέλους παρεκινήθη εις τας λογικάς ερεύνas, και πιστεύων την έλξιν του αγαθού, ακαταμάχητον παρεγνώρισε την ηθικήν ελευθερίαν, και την αρετήν εταύτισε τη επιστήμη του αγαθού, εις ην ανήγαγε πάσας τας άλλας.

Το έμφυτον στοιχείον της γνώσεως δεν παραδέχονται οι θετικολόγοι, αν και μυριάκις απεδείχθη ότι υπάρχουν εν ημίν νοητικά στοιχεία άτινα αδύνατον να προέλθωσιν εκ των αισθήσεων, και άτινα εις μάτην επειράθησαν οι θετικολόγοι να εξηγήσωσιν είτε διά της συζεύξεως, ως η από Χιούμ Αγγλική φιλοσοφία, είτε διά της κληρονομικής μεταδόσεως και της διαδοχικής των οργανισμών μορφώσεως και αναπτύξεως, ως οι επί των ημερών μας Δαρβινισταί και οι τούτοις ομόφρονες· επεβεβαιώθη δε και διά των ματαίων τούτων προσπαθειών η σοφή ρήσις του Αριστοτέλους, ότι πάσα διδασκαλία και πάσα μάθησις εκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως. Και αληθές μεν είναι ότι το εκ των προτέρων τούτο στοιχείον της νοήσεως, το του λόγου λεγόμενον, δεν ανεγνωρίσθη εισέτι οριστικώς και αδιαφιλονεικήτως παρά πάντων, διότι οι μεν ανάγουσιν αυτό εις μίαν μόνην έννοιαν ή αρχήν, ως ο Σωκράτης, οι δε εις πλείονας, και η περί τούτου ζήτησις είναι και την σήμερον το σπουδαιότερον και θεμελιωδέστερον των φιλοσοφικών προβλημάτων, εκ της λύσεως του οποίου εξαρτώνται πάντα τα άλλα, αναντίρρητον δε είναι επίσης, ότι από Σωκράτους μέχρι των καθ' ημάς πνευματιστών πάσα αληθώς μεγάλη φιλοσοφία επί τινος των στοιχείων τούτων εστηρίχθη, διότι άνευ αυτών ούτε η εν πάσιν ανθρώποις ταυτότης της λογικής φύσεως είναι δυνατή, ασυμβίβαστος ούσα με το διάφορον και σχετικόν και εφήμερον και ευμετάβολον της εκ μόνης της αισθήσεως γνώσεως, ούτε κοινή πίστις, ούτε κοινή βεβαιότης, ούτε ακράδαντος πεποίθησις εις το γενικόν και σταθερόν των φυσικών νόμων, ει μη υποτεθή το καθολικόν και σταθερόν των απολύτων αρχών· ταύτην δε την προϋπαρξιν των λογικών στοιχείων και η φύσις της συνειδήσεως απαιτεί και η φύσις της γνώσεως. Ουδείς αρνείται ότι υπάρχει εν ημίν δύναμις τις, οιαδήποτε και αν ήναι, δι' ής νοούμεν και πράττομεν, αρχή πρώτη των εν ημίν νοητικών και ηθικών φαινομένων, είτε διάφορος της ζωικής αρχής του σωματικού οργανισμού και μετ' αυτής συνηρμοσμένη, είτε ταυτομένη μετ' αυτής και μίαν μόνον αρχήν αποτελούσα, ασυνείδητον μεν των κατωτέρων αυτής λειτουργιών, έχουσαν δε συνείδησιν των ανωτέρων. Όπως δήποτε δε θεωρηθή η δύναμις αύτη, υπόκειται εξ ανάγκης εις τινας νόμους, ως πάσαι άλλαι δυνάμεις του κόσμου, και άμα έχει συνείδησιν εαυτής, άμα είναι *vis sui conscia*, ως έλεγεν ο Λεϊβνίτιος, αδύνατον να μη έχη συνείδησιν των ιδίων νόμων, και η

συνείδησις αὐτὴ οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ τὸ ἐκ τῶν προτέρων στοιχείον τῆς γνώσεως αὐτὸς ὁ λόγος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ γνώσις, συμφωνία τις οὐσα τοῦ υποκειμένου καὶ τοῦ αντικειμένου, υποθέτει στοιχείον τι κοινόν εἰς ἀμφοτέρα, ἄλλως, ἡ ὑπὸ τοῦ πρώτου νόησις καὶ γνώσις τοῦ δευτέρου εἶναι ἀδύνατος· τὸ δὲ κοινόν τούτου στοιχείον εἶναι ὁ νόμος, ἡτοι ὁ λόγος αὐτῶν, ὃν εκπληροῦσι καὶ πραγματοποιοῦσιν ἄνευ συνειδήσεως καὶ ἐλευθερίας τὰ ἄλλα ὄντα, οὐ συνείδησιν ἔχει καὶ ὃν αὐτοπροαιρέτως εφαρμόζει καὶ ἐκτελεῖ μόνος ὁ ἄνθρωπος, ὥστε ὁ κατὰ Λεϊβνίτιον ὁρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀποβαίνει πλήρης καὶ ἀκριβέστατος, εἴαν διατυπωθῇ οὕτω· *vis rationalis el libera sui conscia*.

Ὁ Σωκράτης παρημέλησε καὶ ἀρκούντως δὲν ἐμελέτησε τὸ στοιχείον τῆς ἐλευθερίας, ἐκθαμβωθείς ὑπὸ τοῦ φωτός ὅπερ διαχέει ἐν ἡμῖν τὸ στοιχείον τοῦ λόγου, ὥστε δικαίως ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς, θεωρεῖ αὐτὸν καὶ αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος ἰδανικώτερον. Συμφέρει δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν μελέτην τοῦ πρώτου τούτου κήρυκος καὶ μάρτυρος τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, διότι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκτείνεται καὶ πανταχοῦ εἰσδύει ἀπαίσιος διδασκαλία καταργούσα καὶ αὐτὴν τοῦ ἐγὼ τὴν ἀτομικότητα, τὸν λόγον καὶ τὴν ψυχὴν ἀρνούμενη, ἀνάγουσα, ὡς ἡ προ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφία, πᾶσαν νόησιν καὶ ἠθικότητα εἰς τινὰ μηχανικὴν ἐνέργειαν τῆς ὕλης, κτηνοποιούσα τὸν ἄνθρωπον, θεωρούσα τὴν μεγαλόνοιαν ὡς νόσημα, τὴν ἀρετὴν ὡς μανίαν, καὶ αὐτὸν τὸν σωματικὸν ὁργανισμόν ἐκ τῶν κατωτέρων ἐξάγουσα καὶ δι' αὐτῶν ἐξηγούσα, μίαν δὲ μόνην δύναμιν ἀναγνωρίζουσα μεταμορφούσαν ἀδιακόπως τὴν ὕλην διὰ τινος μονοτόνου ρυθμοῦ καὶ πρὸς ἀδιάγνωστον τέλος¹. Πολλῶ δὲ μᾶλλον οφείλουσιν οἱ νέοι λαοὶ νὰ προφυλαχθῶσι κατὰ τῆς καινοφανούς, ἀλλ' ἀρχαίας ταύτης λύμης, καὶ μάλιστα εἴαν ἔχωσιν, ὡς ἡμεῖς, πρόχειρον τὴν θεραπείαν εἰς τὴν πάτριον φιλοσοφίαν καὶ τὴν πάτριον εὐσέβειαν.

Ἡ σωκρατικὴ φιλοσοφία σχετίζεται πρὸς τὸν Χριστιανισμόν διὰ τοῦ πλατωνισμοῦ, ὃν παρήγαγε, καὶ διὰ τῶν ἀπ' αὐτῆς ἄλλων σχολῶν, ὡς σχετίζεται, σύμπας ὁ Ἑλληνισμός, καθ' ὃ ἄλλοτε ἀπεδείξαμεν.² Καὶ δὲν ἔλειψαν οἱ παραβάλλοντες τὸν βίον καὶ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους πρὸς τὴν ἐπὶ γῆς ἀποστολήν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Σωτήρος. Ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀπίστων τινὲς τὴν φαινομένην ταύτην ὁμοιότητα κατεβίβασαν εἰς τὸ ἀληθές αὐτῆς μέτρον, ὁμολογήσαντες, ὡς ὁ Ρουσσώ, ὅτι, ἐν ᾧ διὰ τοῦ Σωκράτους ἐφάνη ὁ κατ' ἄνθρωπον τελειότερος τύπος τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀρετῆς, αὐτὴ ἡ θεία τελειότης διαλάμπει ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σωτήρος. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲ μίαν μόνην συνέπειαν θέλομεν νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τούτου καὶ ἐξάλλων ὁμοειδῶν παραδειγμάτων, ὅτι πρὸς τὸν ἀληθῆ χριστιανισμόν οὐ μόνον δὲν ἀντιμάχεται, ἀλλὰ συνάδει ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία, καθὼ ἀνθρώπινος προπαρασκευὴ ἢ ἐπιβεβαίωσις τῶν δογμάτων καὶ ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ. Καὶ ἱστορικῶς μὲν εἶναι ἀναντίρρητον, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία προητοίμασε τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀποδοχὴν τῆς θείας ἀποκαλύψεως, καὶ περὶ τούτου συμφωνοῦσι καὶ οἱ κατὰ πάντα τὰ ἄλλα ἀντίφρονες πρὸς ἀλλήλους, καὶ οἱ τὸν Χριστὸν πιστεύοντες ὡς πραγματικὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ θείου λόγου, καὶ οἱ τὴν χριστιανικὴν πίστιν θεωροῦντες ὡς τελευταίαν ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας· ἐν παντί δὲ χρόνῳ καὶ τόπῳ ἀληθεύει ἐπίσης, ὅτι τὸ δόγμα, ὁ βίος καὶ ὁ θάνατος τοῦ Σωτήρος συναποτελοῦσι τοσοῦτον ὑψηλὸν καὶ τῶνόντι θεῖον τύπον νοεράς καὶ ἠθικῆς τελειότητος, ὥστε πρὸς αὐτὸν μετρεῖται, καὶ κατ' αὐτὸν ἐκτιμᾶται παν ἐπὶ τῆς γῆς μεγαλείον τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας, εἴτε πρὸ αὐτοῦ ἀναφανέν εἴτε μετ' αὐτόν. Ἐνομίσαμεν λοιπὸν ὅτι πρὸς θρησκευτικὴν ἀγωγὴν καὶ ἠθικὴν διάπλασιν τῆς νέας γενεάς, εἰς τὴν ἀναθέτομεν πᾶσαν αἰσιωτέρου μέλλοντος ἐλπίδα, δὲν θὰ ἦσαν ἰσῶς ἀσυντελή καὶ τὰ μικρὰ ταῦτα ἔργα, ἐν οἷς ἀνακεφαλαιούμεν καὶ ὅσον οἶον τε σαφῶς ἐκθέτομεν τὴν καθ' ἡμᾶς λαμπροτέραν ἐρμηνείαν τῆς σοφίας τῶν πρώτων καὶ ἀθανάτων διδασκάλων τοῦ γένους ἡμῶν καὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

¹ Ὁρα Herbert Spencer, *First Principles, Biology, Psychology* κλ.

² Ὁρ. τὴν «Περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ» ἡμετέραν διατριβήν.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΤΑ Α. FOUILLÉE

Μέθοδος προς μελέτην της Φιλοσοφίας

του Σωκράτους

Αρκούντως φυσική και διαδεδομένη είναι η γνώμη ότι τα Απομνημονεύματα του Ξενοφώντος μείζονα έχουν ιστορικήν αξίαν ή οι Διάλογοι του Πλάτωνος, και ο κ. Γρότε θεωρεί την μαρτυρίαν του πρώτου μάλλον ακριβή και αμερόληπτον της του δευτέρου. Και ει μιν πρόκειται περί της βιογραφικής αξίας, τούτο ίσως αληθεύει, εάν δε περί αυτής της διδασκαλίας του Σωκράτους, ολιγωτέρας εγγυήσεις ακριβείας παρέχει ο Ξενοφών ως φιλόσοφος και αμεροληψίας ως δικηγόρος. Ο Ξενοφών δεν ήτο φιλόσοφος εξ επαγγέλματος, και κύριον σκοπόν είχε να ιστορήσῃ εν τοις Απομνημονεύμασιν, άτινα εδημοσιεύθησαν ότε ο Σωκράτης ήτο εισέτι αντιδημοτικός, τον άνθρωπον μάλλον ή τον φιλόσοφον, και να καλύψῃ μάλλον ή να φανερώσῃ τας τολμηράς θεωρίας αίτινες επήγαγον την κατηγορίαν και τον θάνατον αυτού, προσπαθών να τον παραστήσῃ πολίτην έντιμον και πιστόν εις τους νόμους και τας παραδόσεις της πατρίδος. Εάν δε υπό μόνην την όψιν ταύτην εθεωρούμεν τον Σωκράτην, και η υπ' αυτού υποκινηθείσα μεγάλη εν τη φιλοσοφία επανάστασις, και αι Νεφέλαι του Αριστοφάνους, και η υπό Μελήτου κατηγορία, και η εις θάνατον καταδίκη θα ήσαν όλως ακατάληπτοι. Ουχ ήττον δε και εις αυτάς τας αφελείς αφηγήσεις του Ξενοφώντος διοράται ο τολμηρός νεωτεριστής, ο μέγας θεωρητής και ερευνητής της φύσεως και της διανοίας, και κατά τινα ζητήματα φιλόσοφος ιδανικώτερος και αυτού του Πλάτωνος.

Ουδεμίαν των σωκρατικών ιδεών παρέλειψεν ο Πλάτων, και πολλές προσέθηκεν εις αυτάς. Αι στοιχειώδεις και εξωτερικαί ούτως ειπείν διδασκαλίαι ανήκουσιν ως επί το πλείστον εις τον διδάσκαλον, και πολλαχού των διαλόγων, εάν τους μελετήσωμεν μετά προσοχής, βλέπομεν ότι αυτός ο Πλάτων διακρίνει των Σωκρατικών τας ιδίας θεωρίας. Την δε διαλεκτικήν μέθοδον του Σωκράτους, ην μετρίως ενόησεν ο Ξενοφών, εξηγεί θαυμασίως ο Πλάτων, αν και εφαρμόζει αυτήν και επεκτείνει επέκεινα των Σωκρατικών ορίων. Αφ' ετέρου, η καλλιτεχνική αίσθησις του Πλάτωνος τον παρεκίνει να θέσῃ την αλήθειαν του χαρακτήρος και της διανοίας των εισαγομένων προσώπων ως βάσιν και αυτής της ιδανικεύσεως, αι δε ενιαχού αναφαινόμεναι αντιφάσεις προέρχονται εκ των ποικίλων απόψεων, αφ' ών διάφορα πρόσωπα, διαφόρους και ουχί σπανίως εναντίας πρεσβεύοντα αρχάς, εθεώρουν τα πράγματα, και εκ των ποικίλων υποθέσεων των διαλόγων, εν οίς άλλοτε μιν πρωτεύει ο Σωκράτης, άλλοτε δε παρίσταται ως απλούς ακροατής και άλλοτε εκλείπει.

Εάν λοιπόν είχομεν μόνας τας μαρτυρίας του Ξενοφώντος και του Πλάτωνος, έπρεπε να τους συμπληρώσωμεν και μετριάσωμεν δι' αλλήλων. Ευτυχώς δε έχομεν εις τα ηθικά συγγράμματα του Αριστοτέλους πολύτιμά τινα χωρία, άτινα παρημέλησαν οι ερμηνευταί, ιδίως περί της σωκρατικής θεωρίας της θελήσεως, διαφερούσης καθόλου της παρά Πλάτωνι, και ην διαφωτίζουνσι πληρέστατα τα κείμενα του Αριστοτέλους προς τε τα Απομνημονεύματα και τον ελάττονα Ιππίαν παραβαλλόμενα. Και κατ' αρχάς μιν θέλομεν λάβει υπ' όψιν τα κείμενα του Ξενοφώντος, επί δε των αμφιβόλων ζητημάτων θέλομεν επικαλεσθή την μαρτυρίαν του Αριστοτέλους, και εν τέλει θέλομεν καταφύγει εις τον Πλάτωνα προς

συμπλήρουν και επιστημονικωτέραν ανάπτυξιν των άλλων μαρτυριών, προσπαθώντας και να διάστέλλωμεν επιμελώς τας διδασκαλίας του μαθητή από των του διδασκάλου, και να καταδείξωμεν ακριβώς τον θεωρητικόν σύνδεσμον, δι' ου συνάπτονται. Ούτω δε ωφελούμενοι εκ πασών των μαρτυριών και βασανίζοντας αυτάς ελλόγως και εξηγούντες δι' αλλήλων, ελπίζομεν ότι θέλομεν αποφύγει και το άτοπον εις ο υποπίπτει η πολύτιμος άλλως και σοφωτάτη κριτική των Γερμανών, ήτις απανταχού επιζητούσα τα αντιφατικά και τα ασυμβίβαστα αποβάλλει ενίοτε αυθαιρέτως τα μη συνάδοντα προς τας ιδίας θεωρίας, και την υπέρ το δέον εις πάντα τα κείμενα πίστην αφοσίωσιν των Άγγλων κριτικών, οίτινες μη τολμώντες να εισδύσωσιν εις το πνεύμα, δι' ου φωτίζονται και συμβιβάζονται αι διαφοραί, παραμένουσι μάλλον εις το γράμμα, και ούτω παραγνωρίζουσιν ενίοτε αυτόν τον νουν της αρχαίας φιλοσοφίας.

Διά της μεθόδου ταύτης θέλομεν επί τέλους αναγνωρίσει ότι ο αληθής Σωκράτης, ου ο θάνατος είνε θρίαμβος και η επιρροή αθάνατος, είναι ο του Πλάτωνος, παρ' ω ευρίσκομεν το δαιμόνιον τούτο πρόσωπον αληθέστερον εν τη ουσιώδει αυτού ιδέα και αυτής της πραγματικότητος, διότι εν τη ψυχή εκάστου φιλοσόφου υπάρχει ιδέα τις αναπτυσσομένη, και τις ζώσα διαλεκτική, ης αυτός δεν έχει πάντοτε καθάραν συνείδησιν, η δε ιστορία αποκαλύπτει την πρωτοτυπίαν και την ισχύν διά της μακράς επί της ανθρωπότητος επιρροής αυτής. Και την ιδέαν ταύτην οφείλομεν να καταλάβωμεν, όπως νοήσωμεν αυτόν εντελώς, καθώς προς νόησιν οιουδήποτε όντος ο Αριστοτέλης συμβουλεύει να το μελετήσωμεν ουχί εν τη εμβρυώδει φάσει της υπάρξεως και κατά τας ατελείας αυτού, αλλ' εν τω πληρώματι της τελειότερας αυτού αναπτύξεως, και παρομοίως ο δόκιμος καλλιτέχνης παριστά μεν πιστώς τους υλικούς χαρακτήρας του εικονιζομένου προσώπου, ζωογονεί δε αυτούς συγκεφαλαιών εν μια στιγμή ολόκληρον τον πνευματικόν αυτού βίον. Έτι μάλλον δε αρμόζει η μέθοδος αύτη ότε πρόκειται περί φιλοσόφου ουδέν γράψαντος, περί πολλών και προς πολλούς διαλεχθέντος, και διδάξαντος νέα δόγματα προσβάλλοντα τα παραδεδεγμένα και τα καθεστώτα, ώστε τινές μεν των ιδεών αυτού παρενοήθησαν, έτεροι δε απωλέσθησαν. Θα ήμεθα δε λίαν ευτυχείς, εάν επιτύχωμεν να παραστήσωμεν τον Σωκράτην ου μόνον οίος εφάνη, αλλ' οίος ήτο πραγματικώς, και να εκθέσωμεν ου μόνον όσα edίδαξεν, αλλά και όσα διενεόθη.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'. ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ

Α'.

Πρώται μελέται και καθολική αυτού περιέργεια

Εν αρχή του Συμποσίου λέγει ο Σωκράτης προς τον Καλλίαν¹ αεί συ επισκώπτεις ημάς καταφρονών, ότι συ μεν Πρωταγόρα τε πολύ αργύριον δέδωκας επί σοφία και Γοργία και Προδίκω και άλλοις πολλοίς, ημάς δ' οράς αυτουργούς τινας της φιλοσοφίας όντας . Το χωρίον τούτο καταδεικνύει τον προσωπικόν και πρωτότυπον χαρακτήρα της σωκρατικής φιλοσοφίας, ήτις δεν είναι σύνολόν τι ιδεών παρ' άλλων λαμβανόμενον, αλλ' ο ενδόμυχος καρπός της ψυχής εν τη ενώσει αυτής μετά της αληθείας. Εκ τούτου όμως δεν πρέπει να συμπεράνωμεν, ως ο Ρίττερ και άλλοι κριτικοί της Γερμανίας, ότι ουδέν παρ' ουδενός εδιδάχθη ο Σωκράτης. Διαλεγόμενος προς πάντας, και ιδίως προς τους διασημότερους, πολλά εδιδάσκετο και εδίδασκε· παρά τω Σιμμία εμυείτο τας θεωρίας των πυθαγορίων, ο Ευκλείδης τω απεκάλυπτε τας λεπτότητας της ελεατικής διαλεκτικής, και ο Πλάτων τω ενεπιστεύετο τας ιδίας θεωρίας, εξ ων άλλας μεν παρεδέχετο, άλλας δε απέρριπτεν. Αι δε Αθήναι ήσαν τότε το κέντρον, εν ώ πάσαι αι διδασκαλίας συνήρχοντο και διεμάχοντο κατ' αλλήλων, και ο Σωκράτης ανεγίνωσκε και τους θησαυρούς των πάλαι σοφών ανδρών, ους εκείνοι κατέλιπον εν βιβλίοις γράψαντες (Απομ. Α. ζ') @. Ιδίως δε, την μουσικήν εδιδάχθη παρά Δάμωνος (Πλάτ. Φαίδρ. 96), και γνωστόν είναι πόσον μεγάλην έκτασιν είχε η της τέχνης ταύτης διδασκαλία, την γλυπτικήν τον είχε διδάξει ο πατήρ του (Παυσ. Α'. κβ'). την γεωμετρίαν Θεόδωρος ο Κυρηναίος, και ουχί μετρία ήτο, καθ' ά μαρτυρεί ο Ξενοφών, η γνώσις αυτού της μαθηματικής και της αστρονομίας, και αυτού δε του Προδίκου διήκουσε διδάσκοντος περί της σημασίας και αξίας των λέξεων. Μεταξύ των ποικίλων διδασκάλων αυτού ο Παρμενίδης βεβαίως έπρεπε να τω αφήση τας βαθυτέρας εντυπώσεις, και τούτου ηδύνατο να διακούση, αν και πολύ νεώτερος αυτού, διότι και τρις το γεγονός τούτο μαρτυρεί ο Πλάτων, και ο Φύλλεβορν, ο Σχλεϊερμάχερ και ο Κουσίνος εκ περισσού απέδειξαν ότι χρονολογικώς δεν ήτο αδύνατον· αφ' ετέρου, τα ίχνη της ελεατικής διαλεκτικής διορώνται και εν αυτή τη σωκρατική μεθόδω, ως θέλομεν ιδει εν οικείω τόπω. Παρά τούτους δε πάντας αναντίρρητον εκ τε αρχαίων μαρτυριών και εξ ελλόγων εικασιών φαίνεται ημίν ότι και παρά του Αρχελάου, μαθητού του Αναξαγόρου, εδιδάχθη ο Σωκράτης τας αρχάς της φυσικής επιστήμης.

Και κατ' αρχάς μεν ετράπη προς τας περί φύσεως θεωρίας, ως προκύπτει έκ τινος χωρίου του Φαίδωνος (96 κλ.), όπερ πάντες οι κριτικοί θεωρούσιν ιστορικόν, αν και εις τούτο αντιτάσσονται φράσεις τινές της Απολογίας , ζητών προ πάντων εν τη μελέτη της φύσεως τας αρχάς, τα αίτια, τους νόμους των υλικών φαινομένων, ό εστιν, αυτήν την μεταφυσικήν θεωρίαν του κόσμου· είναι δε αξιοπαρατήρητον πως και η τότε θεωρία της φύσεως προσεπάθει να αναγάγη τα νοητικά και ηθικά φαινόμενα εις την κίνησιν και τα πάθη των υλικών μορίων διά των αυτών σχεδόν ιδεών και εκφράσεων των σημερινών θετικολόγων· εγώ γαρ νέος ων θαυστώς ως επεθύμησα ταύτης της σοφίας, ην δη καλούσι περί φύσεως ιστορίαν, υπερήφανος γαρ μοι εδόκει είναι ειδέναι τας αιτίας εκάστου, διά τι γίγνεται έκαστον και διά τι απόλλυται και διά τι έστι· και πολλάκις εμαυτόν άνω κάτω μετέβαλλον σκοπών πρώτον τα τοιάδε, αρ' επειδάν το θερμόν και το ψυχρόν σηπεδόνα τινά λάβη, ως τινες έλεγον, τότε δη τα ζώα ξυντρέφεται, και πότερον το αίμα εστιν ω φρονούμεν, ή ο αήρ, ή το πυρ, ή τούτων μεν ουδέν, ο δε εγκέφαλος εστιν ο τας αισθήσεις παρέχων του ακούειν και οράν και οσφραίνεσθαι, εκ τούτων δε γίγνοιτο μνήμη και δόξα, εκ δε μνήμης και δόξης λαβούσης το ηρεμείν κατά ταύτα γίνεσθαι επιστήμην κλ. (Φαίδ).

Β'.

Νέα διεύθυνσις των μελετών του Σωκράτους. – Τι προσθέτει εις την διδασκαλίαν του Αναξαγόρου. – Η ιδέα του τελικού αιτίου.

Λαβών δε αφορμήν εκ των βιβλίων του Αναξαγόρου έδωκεν, ως αυτός ομολογεί, νέαν διεύθυνσιν εις τας ιδίας μελέτας. Αλλ' ακούσας μέν ποτε εκ βιβλίου τινός, ως έφη, Αναξαγόρου αναγινώσκοντος, και λέγοντος, ως άρα νους εστιν ο διακοσμών τε και πάντων αίτιος, ταύτη ήδη τη αιτία ήσθηντε και έδοξέ μοι τρόπον τινά ευ έχειν το τον νουν πάντων είνε αίτιον. (Φαίδ. 96). Αλλ' ο Αναξαγόρας δεν υψούτο υπεράνω της φυσικής των Ιώνων, ειμή ίνα μεταπέση αμέσως εις αυτήν, και ο Φαίδων παριστά σαφέστατα την αντίθετον και ηθικήν τάσιν του πνεύματος του Σωκράτους· και ηγησάμην, ει τούθ' ούτως έχει, τον γενούν κοσμούντα πάντα κοσμείν, και έκαστον τιθέναι ταύτη όπη αν βέλτιστα έχη· ώστε προς αληθή γνώσιν οιοιδήποτε πράγματος ανάγκη να ζητήσωμεν ποίον είναι το τέλος και ο προορισμός αυτού, και τι είναι εν αυτώ το βέλτιστον· ει ουν τις βούλοιτο την αιτίαν ευρείν περί εκάστου, όπη γίνεται ή απόλλυται ή εστι, τούτο δει περί αυτού ευρείν όπη βέλτιστον αυτώ εστιν ή είναι ή άλλο οτιούν πάσχειν ή ποιείν. Η έννοια του τελικού αιτίου πρωτεύει εν τοις περί Σωκράτους παρά Ξενοφώντι ουχ ήττον ή παρά Πλάτωνι, και αρκεί εις απόδειξιν η μεταξύ Σωκράτους και Αριστοδήμου συνδιάλεξις, και ο τρόπος καθ' ον εκεί εξηγείται πάσα η του ανθρωπίνου σώματος οικονομία. Καθό δε ηθικωτέρα, η νέα αύτη τάσις ήτο δι' αυτό τούτο και μάλλον μεταφυσική των θρασυδείλων αξιώσεων των προκατόχων του, διότι η έννοια του τέλους και του αγαθού δεν είναι ίδια μόνον της ηθικής επιστήμης αλλά και της μεταφυσικής, είναι το Έψιστον αντικείμενον υπό το όνομα του τελείου και του απολύτου, και θέλομεν ίδει τον Σωκράτην εφαρμόζοντα εις όλην την φύσιν και εις αυτήν την θείαν διάνοιαν την αρχήν του βελτίστου, ήτις ήτο ο κανών της διαγωγής του, και ην εθεώρει παντοδύναμον επί της ανθρωπίνης θελήσεως· ταύτην δε την έννοιαν του τελικού αιτίου και ο Αριστοτέλης αποδίδει εις την Σωκρατικήν φιλοσοφίαν. Τόσω δε η έννοια αύτη εκυρίευε τον Σωκράτην, ώστε κατέπνιγε σχεδόν την έννοιαν των άλλων αιτίων, και εις τούτο αποδοτέον την εν τη ανωτέρω παραγράφω του Φαίδωνος υπερβολικήν και άδικον κατάκρισιν Αναξαγόρου. Νέα λοιπόν εισάγεται εις την φιλοσοφίαν αρχή διά Σωκράτους, η του τελικού αιτίου, ήτοι του αγαθού, και την θεωρίαν του διδασκάλου θέλει συμπληρώσει και τελειοποιήσει ο Πλάτων διά της περί ιδεών μεταφυσικής θεωρίας, ως τούτο καθοράται και εν αυτώ τω παρατεθέντι χωρίω του Φαίδωνος, ένθα είναι προφανής η από του τελικού αιτίου μετάβασις εις την ιδέαν, καθό τύπον του όντος θεωρουμένην, και ο Σωκράτης παρίσταται εν τη αληθεί αυτού θέσει μεταξύ Αναξαγόρου και Πλάτωνος· οι Έωνες δεν ανεγνώριζον ειμή το φυσικόν αίτιον, ο Αναξαγόρας συλλαμβάνει το νοερόν αίτιον, ο Σωκράτης καταλαμβάνει ότι παν νοερόν αίτιον είναι δι' αυτό τούτο ηθικόν και τελικόν, τέλος ο Πλάτων συμπεραίνει ότι το τελικόν αίτιον πρέπει να περιέχη τύπον τινά τελειότητος, ον έχει προ οφθαλμών ο διακοσμών νους (πάντα εγέννησε παραπλήσια εαυτώ), ώστε η ιδέα είναι παρά Πλάτωνι η απορρόφησις πάντων των άλλων αιτίων, του φυσικού, του ψυχολογικού, του ηθικού, εν τω κατ' εξοχήν μεταφυσικώ, εν τω ανωτάτω λόγω των όντων, τω τελείω αγαθώ.

Γ'.

Η του ανθρώπου μελέτη αφετηρία πάσης φιλοσοφικής θεωρίας

Η νέα αρχή του Σωκράτους έμελλεν εξ ανάγκης ν' ανανεώσει και την μέθοδον της φιλοσοφίας, διότι εάν η ηθική συνάπτεται, αφ' ενός, προς την μεταφυσικήν, στενώτατον σύνδεσμον έχει, αφ' ετέρου, προς την ψυχολογίαν· όθεν ο Σωκράτης ηρώτα· πότερά ποτε νομίσαντες ικανώς ήδη τ' ανθρωπεία ειδέναι, έρχονται επί το περί των τοιούτων (περί φύσεως και κόσμου) φροντίζειν, ή τα μεν ανθρωπεία παρέντες, τα δαιμόνια δε σκοπούντες, ηγούνται τα προσήκοντα πράττειν· (Απομν. Α' α') . Και εν τω Δ', β' (αυτόθι) έτι σαφέστερον συνιστά εις τον Ευθύδημον το Γνώθι σαυτόν ως βάσιν πάσης φιλοσοφίας· ειπέ μοι έφη, ω Ευθύδημε,

εις Δελφούς ήδη πώποτε αφίκου; κλ. Η αυτή δε διδασκαλία εύρηται και παρά Πλάτωνι εν τω Αλκιβιάδη α' .

Ποικίλαι σημασίαι απεδίδοντο και παρ' αυτού του Σωκράτους εις το Γνώθι σαυτόν , αίτινες όμως συμβιβάζονται εξ ανάγκης, καθόσον η γνώσις ημών αυτών περιλαμβάνει και της ηθικής και της νοητικής ημών φύσεως την γνώσιν, και η μεν πρώτη είναι ο απαραίτητος όρος της αρετής, η δε δευτέρα της επιστήμης. Και αυτή πάλιν υποθέτει ου μόνον την γνώσιν της ημετέρας αμαθείας, αλλά και των όρων της αληθούς μαθήσεως, ώστε από της ηθικής έμελλε λογικώς να μεταβή ο Σωκράτης εις την λογικήν και την ψυχολογίαν, εάν προς πράξιν του αγαθού απαραίτητος είναι η γνώσις του αληθούς. Προς τούτοις δε συνειθίζων να γενικεύη και να ορίζη, έπρεπε να εύρη εν τη ψυχή αυτού τους γενικούς νόμους της διανοίας, τα γένη, και τας εις πάντας ανθρώπους κοινάς δυνάμεις του πνεύματος. Άμα δε το καθόλου αναφαίνεται εν τω πνεύματι, αι μεταφυσικαί ιδέαι παρίστανται ταυτοχρόνως, και τοιούτω τρόπω επαναφέρων την φιλοσοφίαν εις τα ανθρώπεια , ο Σωκράτης διήνοιγεν αυτή την προς τα θεία οδόν, και προητοίμαζε την υπό Πλάτωνος ανανέωσιν της μεταφυσικής. Και ούτω καθορώνται οι διαδοχικοί βαθμοί της σωκρατικής διανοίας· η νέα αρχή του τελικού αιτίου, ήτοι του αγαθού, είλκυεν αυτόν προς την λογικήν έρευναν του τέλους τούτου, και αυτή προς την ψυχολογικήν ανάλυσιν, και υπ' αυτήν έμελλε να εύρη την μεταφυσικήν, εν ή υπάρχη το αληθές αντικείμενον της ηθικής, το τελικόν και πρώτον αίτιον, το αγαθόν, δι' ου συνεπληρούτο, ούτως ειπείν, ο κύκλος, και ο προς όν όρος εταυτίζετο με τον αφ' ού διά της ταυτότητος της ηθικής και της μεταφυσικής εν τη Ιδέα του αγαθού.

Δ'.

Μέθοδος του Σωκράτους – Ειρωνεία και μέθοδος ανασκευαστική.

Η κατά της οίησης και σοφιστείας ειρωνεία του Σωκράτους προήρχετο εκ της αντιθέσεως ην εύρισκε μεταξύ του ιδανικού της επιστήμης και της αμαθούς αλαζονείας των αντιπάλων αυτού (Πλάτ. Απολογ.) Και την ειρωνείαν ταύτην, δι' ής καθίστα γελοίους τους αντιπάλους, και κατεδείκνυε το ψεύδος της επιστήμης αυτών, θέλει μεταχειρισθή ακολούθως και ο Πλάτων προς κάθαρσιν του πνεύματος και της καρδίας (Σοφιστ. και Πολιτ. ζ'), και ουδεμία αμφιβολία ότι κατά τούτο ο Πλάτων διέμεινε πιστός εις τας αρχάς του διδασκάλου, όστις πανταχού φαίνεται αποδίδων μεγίστην σπουδαιότητα εις τα ηθικά αισθήματα και ταυτίζων την επιστήμην με την αρετήν. Μεταξύ δε των προς ανασκευήν μέσων κυριώτατον είναι η εξαγωγή (deduction), δι' ής αναπτύσσονται πάσαι αι συνέπειαι θέσεώς τινος, ην προσωρινώς παραδέχεται πάντοτε ο Σωκράτης ως υπόθεσιν, και από συμπεράσματος εις συμπέρασμα φέρει αυτήν εις το άτοπον, και συγκρούων αυτήν κατά της αληθείας την καταστρέφει. Παρά Ξενοφώντι (Απομ. Α' β'), ουχ ήττον ή παρά Πλάτωνι (Αλκιβ. α'), βλέπομεν τον Σωκράτην αναγκάζοντα τους αντιπάλους τα αυτά να λέγωσιν υπέρ και κατά των αυτών και κατά τα αυτά. Και τοιαύτα μεν ήσαν τα πρώτα στοιχεία της σωκρατικής μεθόδου.

Ε'.

Ευρετική μέθοδος ή μαιευτική.

Έτερον δε και ουσιωδέστατον στοιχείον της μεθόδου ταύτης ήτο η μαιευτική . Η φύσις της επιστήμης και το προς απόκτησιν αυτής μέσον είναι εκ των μάλλον μελετηθέντων υπό τε του Σωκράτους και όλης της σχολής αυτού ζητημάτων. Τωόντι ο Σουΐδας (εν λέξ. Κρίτων) και Διογένης ο Λαέρτιος (Β', 121, 125, 124). αναφέρουν τα βιβλία του Κρίτωνος, τα επιγραφόμενα· Περί του μαθείν, περί του γνώναι και περί επιστήμης · αναφέρονται προσέτι τα του υποδηματοποιού Σίμωνος περί επιστήμης, περί κρίσεως, περί του διαλέγεσθαι · εις τον Θηβαίον Σιμμίαν αποδίδονται οι περί λογισμού και περί αληθείας διάλογοι, και άλλαι εις άλλους σωκρατικούς αποδίδονται τοιούτου είδους συγγραφαί. Εκ δε των πλατωνικών

διαλόγων ο μεν Θεαίτητος έχει υπόθεσιν την φύσιν της επιστήμης, ο δε Σοφιστής, συνέχεια του πρώτου, την φύσιν της πλάνης, και ωσαύτως ο Παρμενίδης πραγματεύεται περί της φύσεως της αληθείας και του όντος, και ο Φαίδων εκτενώς διαλαμβάνει περί αναμνήσεως. Ταύτα αποδεικνύουσιν ότι πρωτότυπόν τινα διδασκαλίαν είχε εισαγάγει ο Σωκράτης περί της φύσεως της επιστήμης και περί ευρετικής μεθόδου. Ποίαι δε αι παρά τοις συγχρόνοις αυτού επικρατούσαι περί επιστήμης και διανοίας δοξασίαι; Ο μεν Αναξαγόρας, ου τα συγγράμματα είχε αναγνώσει ο Σωκράτης, εθεώρει τον λόγον καθολικόν τι και άπειρον και πανταχού το αυτό· Νους δε πας όμοιος εστι, και ο μείζων και ο ελάττων (Συμπλκ. εις φυσικ. Αριστοτέλους 33, β') · ο δε Αρχέλαος, ον επίσης εγνώρισεν εκ του πλησίον, εφρόνει ότι κατ' αρχάς πάντα υπάρχουν μεμιγμένα εν τη διανοία· τω νω ενυπάρχειν τι ευθέως μίγμα (Οριγ. φιλοσοφ. 9) , εξ ου διακρίνεται ακολούθως η επιστήμη διά τινος διαιρέσεως και αποχωρίσεως, νόμω . Και των πυθαγορείων τα δόγματα της προϋπάρξεως και της μετεμψυχώσεως έτεινον εις την αναγνώρισιν εμφύτου τινός επιστήμης, και τας αισθήσεις διέστελλον του λόγου, και την δόξαν της επιστήμης. Η αυτή διάκρισις υπάρχει και παρά Παρμενίδη, ου το ποίημα διαιρείται εις δύο μέρη, ων το μεν έχει αντικείμενον τον νουν , το δε τα προς δόξαν · ουδέ άλλως εφρόνει ο Εμπεδοκλής θέτων ως μέσον προς γνώσιν της αληθείας ου τας αισθήσεις αλλά τον ορθόν λόγον · ώστε καθολική φαίνεται κατά την εποχήν εκείνην η τάσις του ανθρωπίνου πνεύματος εις το θεωρείν την επιστήμην ουχί ως αυθαίρετον δημιουργήμα του ανθρώπου, αλλ' ως ανάπτυξιν συνεπτυγμένου και εν τη ψυχή υπ' αυτού του Θεού κατατεθέντος σπέρματος, εξ ου τη βοηθεία ιδιαίτερας τέχνης φύεται και γεννάται η αλήθεια ως φυτόν ουράνιον και απάγασμα αυτής της θεότητος. Πανταχού δε ο Σωκράτης παρίσταται ουχί ως διδάσκαλος κατέχων την επιστήμην και δυνάμενος να την μεταδώση, αλλ' ως μαιευτής συντελών εις την γέννησιν αυτής εξ αυτών των λογικών σπλάγχνων των μαθητών του (Θεαίτητ. 36 κλπ), ενί σπλαγχνοίσι λόγοισι , ως έλεγεν ο Εμπεδοκλής (στιχ. 356). Και προς τούτο ο κατ' αυτόν πρώτος όρος ήτο η γνώσις ημών αυτών, δι' ης από των εκτός μετέφερε την επιστήμην εις τα εντός, από του κόσμου εις την ψυχήν. Αλλ' ο Σωκράτης δεν φαίνεται συλλαβών την ανάπτυξιν ταύτην ως ανάμνησιν προγενεστερας ζωής. Το μίγμα τούτο πυθαγορείων δογμάτων και μεταφυσικών συλλήψεων ανήκει εις τον Πλάτωνα, και ουχί εις τον Σωκράτην, όστις μόνο το ψυχολογικόν και λογικόν μέρος της θεωρίας διετύπωσε, και τούτο διακρίνεται ευκόλως έν τινι των μάλλον σωκρατικών διαλόγων του Πλάτωνος, εν τω Μένωνι , ένθα όμως παρίσταται ως θεμελιώδης αρχή της σωκρατικής διδασκαλίας η μεταξύ δόξης και επιστήμης διάκρισις και η ανάγκη εμφύτου τινός, ει και συγκεχυμένης και γενικής, επιστήμης προς γέννησιν της αληθείας. Την προϋπάρχουσαν ταύτην γνώσιν υποθέτει εξ ανάγκης η μαιευτική τέχνη, και εις αυτήν ίσως ανάγεται και η υπό Αριστοτέλους διάκρισις της δυνάμει και της ενεργείας επιστήμης. Η αυτή δε διδασκαλία του Μένωνος επαναλαμβάνεται και εν τω Φαίδωνι (73 α)· εν ώ δε δεν ανεγνώριζε την εμφυτον ταύτην γνώσιν ως ανάμνησιν, ουχ ήττον εθεώρει αυτήν ως το λογικόν και θείον στοιχείον της ψυχής, ως προκύπτει εκ του Αλκιβιάδου (63) και εκ του ε' της Πολιτείας . Εκ της γενικής αρχής της μαιευτικής δυνάμεθα να συμπεράνωμεν ποίος ήτο ο προτιμώμενος τύπος και τα συνήθη αντικείμενα των λογικών ζητήσεων του ημετέρου φιλοσόφου. Η μαιευτική μέθοδος επιφέρει την ανάγκην του διαλόγου και των ερωτήσεων, δι' ων ο διδάσκαλος βοηθεί τον διδασκόμενον εις την γέννησιν των ιδεών, και η λογική γίνεται ούτω διαλεκτική (Κρίτ. 390 Πολιτ. ζ'). . Και επειδή διελέγετο πανταχού, πάντοτε και προς πάντας, εκ πάσης ψυχής και εκ παντός πράγματος και εξ αυτών των ταπεινότερων ενόμιζεν ότι ηδύνατο να εκλάμψη ως εξ υποκεκρυμμένου σπινθήρος το φως της αληθείας.

ΣΤ'.

Ιδιαίτερα μέσα της μαιευτικής. – Διαίρεσις και εξαγωγή (deduction). – Επαγωγή.

Η διαίρεσις περιλαμβάνει πάντα τα αναλυτικά μέσα δι' ὧν ανακαλύπτομεν την ενότητα ἐν τῇ πολλότητι, διότι, δυνάμεθα ἀπὸ τῆς ἐνότητος τοῦ γένους, νὰ κατέλθωμεν εἰς τὴν πολλότητα τῶν ειδῶν, ὅπερ εἶνε ἡ κυρίως λεγομένη διαίρεσις, ἢ ἀπὸ τῆς ἐνότητος ἀρχῆς τινος νὰ κατέλθωμεν εἰς τὴν πολλότητα τῶν συνεπειῶν αὐτῆς, ὅπερ εἶναι ἡ ἐξαλεγομένη διαίρεσις, ἢ ἀπὸ τῆς ἐνότητος ἀρχῆς τινος νὰ κατέλθωμεν εἰς τὴν πολλότητα τῶν συνεπειῶν αὐτῆς, ὅπερ εἶναι ἡ ἐξαγωγή, καὶ ὁ Σωκράτης ἐγνώρισε καὶ μετεχειρίσθη μεθοδικῶς ἀμφότερα τὰ μέσα ταῦτα. Ὁ Ξενοφὼν πολλαχού τῶν Απομνημονευμάτων παρέχει παραδείγματα τῆς πρώτης ἐργασίας, ἣν ὀνομάζει τὸ διαλέγειν κατὰ γένη, ἐνθα ὁ Σωκράτης διαιρεῖ τὰ γένη εἰς τὰ εἶδη αὐτῶν μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας, καὶ οὕτω φθάνει εἰς τὸ ἴδιον ἐκάστου πράγματος, ἥτοι εἰς τὴν ἰδίαν καὶ ἐιδικὴν διαφορὰν, εἰς τὴν οὐσιώδη ιδιότητα, ἐξ ἧς καὶ μόνῃς δύναται νὰ προκύψῃ ὁ ἀκριβὴς ὁρισμός· ἀπαράλλακτος δὲ εἶνε καὶ ὁ παρὰ Πλάτωνι Σωκράτης (*Φαιδρ.* 91). Ὡσαύτως τὴν ἐκ τινος ἀρχῆς ἀκριβὴ ἐξαγωγήν τῶν συνεπειῶν αὐτῆς πανταχοῦ φαίνεται μεταχειριζόμενος ὁ Σωκράτης, καὶ ἐνίοτε ἐν εἶδει τελείου σωρεῖται. Ἀλλ' ἡ διαίρεσις καὶ ἡ ἐξαγωγή βεβαιοῦσι μόνον τὴν λογικὴν δυνατότητα τῶν ὄντων καὶ ἐννοιῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν αὐτῶν πραγματικότητα. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἄλλη ἀνωτέρα ἐργασία, καὶ εἰς ταύτην ἐπλησίασεν ὁ Σωκράτης· διὰ τῆς ἐπαγωγῆς, ἣν ἀποδίδουσιν αὐτῷ ἐκ συμφώνου ὁ Ξενοφὼν, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ τῶντι ὅτε ὁ Σωκράτης ἀνεσκεύαζε τὰς γνώμας τῶν ἀντιπάλων τοῦ, μετεχειρίζετο τὴν διὰ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν συνεπειῶν ἀνάλυσιν, ἀποδεικνύων οὕτω τὸ ἀτοπον τῆς ἀρχῆς ἐξ ἧς ἀπέρρεον, ἀλλ' ὅτε αὐτὸς ἐξέφραζε γνώμην τινά, καὶ ἄλλος τὴν ἀντέτεινεν, ὑπεχρεούτο, πρὸς δικαιολόγησιν τῆς κρίσεώς του, νὰ τὴν ἐπαναγάγῃ εἰς τινὰ γενικὴν καὶ ὁμολογουμένην ἀλήθειαν, ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐπανήγε, καὶ πραγματικῶς ἡ γενικὴ αὕτη ἀλήθεια πρὸ τῆς ἐπαληθεύσεως ἦτο ὑπόθεσις, καὶ ἡ ἐπαλήθευσις αὕτη ἐγίνετο διὰ τῆς παραθέσεως πολλῶν μερικῶν παραδειγμάτων, ἐν οἷς ἐξήτει τὸν ἐν πάσι κοινόν χαρακτήρα ἀνερχόμενος οὕτω ἀπὸ τῶν ἐπὶ μέρους εἰς τὸ καθόλου, καὶ ἡ ἐργασία αὕτη οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ αὕτη ἡ ἐπαγωγή. Το δε ἐξαγόμενον τῆς ἐπαγωγῆς θέλει εἶναι γενικὴ τις ἀρχὴ καὶ τὸ ἕτερον καὶ κυριώτερον στοιχεῖον τοῦ ὁρισμοῦ. Οὕτω δὲ τῶν λόγων ἐπαναγομένων καθίστα ἐναργὴ τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς αὐτούς τοὺς ἀντιλέγοντας, εἴαν οὐχὶ διὰ τῆς πλήρους καὶ τελείας ἐπαγωγῆς ἡς τοὺς νόμους ἀκριβῶς ἐξέθηκεν ἀκολουθῶς ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλὰ δι' ἐπακτικῶν λόγων, τοῦτέστι διὰ παραδειγμάτων, διὰ τῆς ἀναλογίας, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ τῆς πλήρους ἀριθμήσεως τῶν καθ' ἕκαστα, ἀφ' ὧν γίνεται ἀσφαλῶς ἡ ἐπὶ τὰ καθόλου ἐφοδος κατ' Ἀριστοτέλην (*Αναλ. προτ. Β' ιε'*). Οὕτω λοιπόν διὰ τῆς διαιρέσεως καὶ ἐξαγωγῆς, ἀφ' ἐνός, καὶ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς καὶ γενικεύσεως, ἀφ' ἑτέρου, συμπληροῦται ἡ μαιευτικὴ μέθοδος, καθ' ὅσον διὰ μὲν τοῦ πρώτου μέσου ἀναπτύσσεται τὸ ἐν τῷ πνεύματι συνεπτυγμένον, ὃ ἐστὶ γεννῶνται αἱ μερικαὶ ἰδέαι ἐκ τῶν γενικῶν,³ διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἀνερχόμεθα εἰς τὰ γένη, ἐξ ὧν πάλιν γεννῶνται αἱ μερικαὶ ἰδέαι, καὶ ἅτινα κατ' Ἀριστοτέλην εἶναι δύνάμεις τῆς ἐγκυμονοῦσας τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν πραγματικότητα. Πασῶν δὲ τῶν ἀναλύσεων καὶ συνθέσεων τούτων τὸ ἐξαγόμενον ἦτο, ὡς εἶπομεν, ὁ ὁρισμός, δι' οὗ θέλει φανῇ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ μεταφυσικὴ τάσις τῆς λογικῆς τοῦ Σωκράτους θεωρίας.

Ζ'.

Ἰδιαίτερα μέσα τῆς μαιευτικῆς (Συνέχεια). —

Ὁ ὁρισμός.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ α' τῶν Μεταφυσικῶν λέγει, ὅτι ὁ Σωκράτης πρώτος ἐπέστησε τὴν διάνοιαν περὶ ὁρισμῶν, ὅτι πρὸ αὐτοῦ ὁ Δημόκριτος ὠρίσατό πως, καὶ πρὸ τούτου οἱ Πυθαγόρειοι περὶ τίνων ὀλίγων, ὧν τοὺς λόγους εἰς τοὺς ὁρισμούς ἀνέηπτον (ιδ'. δ' αὐτόθι), καὶ παρατηρεῖ ὅτι λίαν ἀπλῶς ἐπραγματεύθησαν· ἠρίζοντό τε γὰρ ἐπιπολαίως, καὶ ὡς πρῶτον ὑπάρξειεν ὁ λεχθεὶς ὅρος, τούτ' εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος ἐνόμιζον. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης

³ Επιτραπήτω ἡμῖν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη ἀπαιτεῖ πρῶτον τινὰ ἐννοιαν ἐμφυτον καὶ γενικωτάτην, γένος ἀνώτατον περιλαμβάνον τὰ ἄλλα πάντα, καθὼς ἡ ἐπαγωγή προϋποθέτει ἐν ἡμῖν τὴν ἐννοιαν τῆς τάξεως.

ε υ λ ό γ ω ς εξήτει το τι εστι· σ υ λ λ ο γ ί ζ ε σ θ α ι γαρ εξήτει, αρχή δε των συλλογισμών το τι εστι . Το ζήτημα όμως είναι εάν οι ορισμοί του Σωκράτους ήσαν μόνον λογική τις εργασία άνευ μεταφυσικού τινος σκοπού. Την σήμερον η λογική και η οντολογία είναι συνήθως δύο διακεκριμένα επιστήμαι, αλλ' η διάκρισις αύτη υπάρχει άρα και εν τω πνεύματι του Σωκράτους; Περί τούτου απαντά αυτός ο Αριστοτέλης διά της συνεχείας του τελευταίου χωρίου όπερ κακώς ηρμήνευσαν και ο Ρώχτερ και ο Έγγελος και ο Βράνδης. Διαλεκτική γαρ ισχύς , προσθέτει ο Αριστοτέλης, ούπω τότε ην, ώστε δύνασθαι και χωρίς του τι εστι ταναντία επισκοπείν, και των εναντίων ει η αυτή επιστήμη . Η επιστήμη αύτη, των εναντίων η αυτή , είναι η καθαρά λογική, επιστήμη όλως εξωτερική και τυπική, ήτις κατ' Αριστοτέλην πρέπει να περιορίζεται εις την μελέτην των γενικών τύπων και των αφηρημένων εναντιοτήτων, αφίνουσα εις μόνην την μεταφυσικήν την μελέτην της ενδομήχου και πραγματικής ουσίας. Αλλά τοιαύτη δεν ήτο η διαλεκτική του Σωκράτους. Βραδύτερον, και ιδίως μετά τον Πλάτωνα, αι γενικαί έννοιαι εθεωρήθησαν ως τύποι κοινοί εις όλην τινά τάξιν αντικειμένων (κοινός λόγος), και των τύπων τούτων δυνάμεθα να συλλάβωμεν ταναντία ως λ. χ. την ενότητα και την πολλότητα, την ταυτότητα και την διαφοράν, το δίκαιον και το άδίκον, η δε ουσία είναι κατ' Αριστοτέλην το καθ' έκαστον (η γαρ ουσία των όντων εν τω καθ' έκαστον) ήτοι η ατομική υπόστασις· τούτων δ' ούκ εστιν ορισμός, αλλά μετά νοήσεως ή αισθήσεως γνωρίζονται. Όμως παρά Σωκράτει και παρά Πλάτωνι, ως παρ' Εγέλω, η λογική και η οντολογία είναι έν, και η σύνθεσις αυτών είναι η διαλεκτική . Όστε γινώσκομεν ήδη, ότι τα προηγούμενα του σωκρατικού ορισμού ήσαν ανίσχυροί τινες προσπάθειαι των Ιώνων και των πυθαγορείων, ότι ο Σωκράτης πρώτος εγνώρισε την τέχνην του ορίζειν, ότι εις τούτο, έλαβεν αφορμήν εκ των ηθικών ερευνών του, ότι φύσις του ορισμού αυτού ήτο ο καθολικός προσδιορισμός της ουσίας, σκοπός δε, η οντολογική γνώσις, και ότι εις ταύτην προέβαινε διά της συνενώσεως της λογικής και της οντολογίας ήτοι διά της διαλεκτικής. Τα αυτά δε επιβεβαιούσιν ο τε Ξενοφών (Απομν. Δ'. ζ'.) και ο Πλάτων (Φαίδρ. και αλλαχού).

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.